

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (İSMUS), IX/2 (2024), s. 139-146

Kitap İncelemesi / Book Review

PARA VE DEVLET ROBERT SKIDELSKY

(Çeviri: Barış Gönülşen)

İstanbul: Tellekt-Can Yayınları, 2021, 552 Sayfa, ISBN: 9786257118606

Baran YELER*

Makale Başvuru Tarihi: 03/12/2024

Makale Kabul Tarihi: 19/12/2024

Türkiye’de daha çok John M. Keynes hakkında yazdığı çalışmalarla tanınan¹ Robert Skidelsky, 2021 yılında dilimize çevrilen, Para ve Devlet (“Money and Government”) başlıklı çalışması ile okuyucuya yeni bir perspektif sunmaktadır. Robert Skidelsky bu çalışmasında, tarih boyunca süregelen ve iktisat biliminde hakim olan ana akım (“main-stream”) iktisat paradigmasına karşı, siyasal iktisat perspektifinden bir eleştiri geliştirir. Skidelsky, hakim iktisadi doktrinlerin dünü, bugünü ve yarını çerçevesinde teknik siyasal iktisat meselelerine, tarihsel tartışmalardan da sonuçlar çıkararak açıklama getirmeye çalışır. İktisat tarihçiliği kimliğinden yararlanan Skidelsky, ana argümanlarına tarihi bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Ancak Skidelsky yaklaşımını geliştirirken kendini belli bir alanda sınırlandırmıştır ve bu sınırlandırmanın 2008-2009 ekonomik çöküşünü anlamaya yönelik gerçekleştiğini kendi ifade etmiştir: “Büyük düşünürleri ve önemli ekolleri kapsayan genel bir iktisat tarihi yazımına girişmek yerine bu tarihin sadece 2008-2009 ekonomik çöküşünü anlamak açısından en önemli görünen kısma baktım; dolayısıyla para ve devlet alanındaki “çözülmemiş sorunlar” a odaklandım.” (Skidelsky, 2021: 21).

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İktisat Bölümü, İstanbul.

Araştırma Görevlisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İktisat Bölümü, baran.yeler@medeniyet.edu.tr ORCID: 0009-0004-7746-4409

¹ Üç ciltten oluşan Keynes biyografisi (John Maynard Keynes: Hopes Betrayed 1883-1920: The Economist as Savior 1920-1937: Fighting for Freedom 1937-1946) ile ülkemizde tanınan yazarın, Keynes hakkında yazdığı başka kitapları da bulunmaktadır: Keynes: The Return of the Master, Keynes: A Very Short Introduction, The End of the Keynesian Era.

Skidelsky'nin, kitap boyunca başvurduğu ve fikirlerinin kaynağını oluşturan yer ise Britanya'dır. Ana akım iktisadın bir eleştirisi olduğu iddiasında olan bir kitabın yazarının, ana akım iktisat geleneğinin laboratuvarını oluşturan Britanya'ya odaklanarak değerlendirmesini sürdürmesi ise doğaldır. Skidelsky bu anlamda Karl Marx, Friedrich List ve Karl Polanyi gibi ana akım iktisat eleştirisinde bulunan düşünürlerin izinden gitmiştir. Ancak bu yaklaşım, zamansal ve mekânsal bir kısıt oluşturmuş ve yazarın, yer yer daha kapsayıcı bir bakışla uluslararası bir perspektiften değerlendirme yapmaması sonucunu doğurmuştur. Örneğin kitap hakkında değerlendirme yazısı yazan Roger E. Backhouse, ikinci kısma atıf yaparak bu konuya şöyle değinmiştir "... , ama daha uluslararası bir perspektifin yokluğu ciddi bir eksiklikler." (Backhouse, 2022).

Kitapta, Skidelsky'nin meseleleri ele alış şekli bir yönüyle Thomas Kuhn'un hakim bir paradigmanın zaman içinde geçirdiği dönemleri vurgulamasına benzetilmektedir. Bu yaklaşımda, T. Kuhn'un bilimi dönemlerine ayırıp paradigmanın var oluşu, sonrasında paradigmanın problem çözmede yavaşlamasıyla birlikte çözülemeyen sorunların yığılmaya başlaması ve böylece bunalım dönemine girilerek kriz döneminin başlamasını anlattığı paradigmanın yaşayacağı dönemleri vurgulamasına benzer bir patika vardır. Bu patikada, iktisadi fikirler ortaya çıkmakta, sonra gelişip hakim olmakta ve nihayetinde bir noktada çöküş dönemine girmektedir. Örneğin kitabın genel hatlarını oluşturan Keynesyen ekonomiyi incelediğimizde Keynesyen devrim ("Keynesian revolution"), klasik (hakim) paradigmanın çözüm getiremediği piyasa başarısızlıklarının ortaya çıkmasıyla birlikte yeni bir paradigma olarak doğmuştur. Daha sonra süreç içerisinde gelişmiş ancak bir noktada problemleri açıklama gücünü yitirmeye başlayınca çöküş dönemine girmiştir ve böylece yerini başka bir paradigmaya bırakmıştır.

Para ve devlet, egemen iktisadi düşüncede sınırlı rollere sahiptir. Para, topluma bir şeyi daha rahat ve daha hızlı yapabilmesini sağlayan bir makinedir. Ve diğer birçok makine türü gibi, ancak bozulduğunda ("düzensizleştğinde") kendine özgü ve bağımsız bir etki gösterir (Mill, 1848: 351). Klasik düşünceye göre para, bazı ender özellikleri dışında sadece bir araçtır. Para, değer kuramında bir yere sahip değildir; kısırdır, nötrdür ve reel hiçbir şeyi etkilemez. Ve eğer para düzensiz değilse önemsenmesine gerek yoktur. Klasik düşünceye göre devlet, eğitim, sağlık, adalet ve güvenlik gibi bazı temel hizmetleri sağlama dışında minimal boyutta var olan bir yapıda olmalıdır. Onlara göre devlet, piyasaya müdahale etmemelidir, eğer müdahale ederse bu durum işleri daha da kötüleştirir. Skidelsky ise kitabında, temel olarak para ve devletin rollerinin yeterince tanımlanmamasını eleştirmektedir. Yazarın ana argümanına göre, ortodoks iktisadın kendini belirsizlikten soyutlamasıyla -çünkü onlara göre ekonomi doğal dünyaya benzer şekilde genel geçer ve öngörülebilir- paranın aracılık dışında bir işlevi yoktur ve devletin rolü en aza indirgenmiştir. Skidelsky bunu şöyle özetlemektedir:

Bu kitabın tezi olan para ve devletin iktisadi dramın başrolleri olduğu kabul edilirse, iktisadın onlara hak ettikleri başrolleri vermesi gerekecektir. Şu anda durumumuz bundan çok uzaktır. (Skidelsky, 2021: 463).

İktisat bilimi, diğer sosyal bilimlerden ayrı olarak argümanlar veya teorik çerçevelerden ziyade doğa bilimleri gibi evrensel, genel-geçer, matematiksel olarak kendine bilimler sınıflandırılmasında yer edinmeye çalışmıştır. Bu ana akım yaklaşımın karşısında Heterodoks teoriler yer almış olsa da bu okullar hem uygulamada hem de eğitimde ciddi şekilde kendilerine yer bulamamışlardır. Böylece ana akım iktisadın dayanak oluşturan temel varsayımları, ciddi bir hakimiyet kurmuştur. Yazdıkları itibarıyla Skidelsky, egemen iktisat görüşüne eleştiri getiren okullar ve kişilerden oldukça etkilenmiş görünmektedir. Kendisinin de bunun farkında olduğunu okuyucuyla şu ifadelerle paylaşmıştır: "Karl Polanyi'nin görüşlerinin üzerimdeki

etkisi giderek arttı". Ancak yazar, özel olarak vurgulamamış olsa da kitabın satır aralarından başta Thorstein Bunde Veblen olmak üzere klasik iktisadî eleştiren birçok düşünürden de etkilenmiş olduğu anlaşılabilir. Örneğin bu isimlerin, klasik iktisadın hedonik (hazcı) insan anlayışı yaklaşımının bir ürünü olan ekonomik insan ("homoeconomicus") varsayımına getirdikleri eleştiriler, yazar üzerinde etkili olmuştur. Bireylerin rasyonel olması gibi gerçek hayatla çok az örtüşen varsayımları olan egemen makroekonomik teorileri eleştiren Skidelsky, kitabın son paragrafına başlamadan önce bu hususu şöyle özetlemektedir:

Bir iktisat dersi ilgilendiği belirli bir durum, toplum veya dönemdeki "oyunun kuralları" ile işe başlamalı, bunların kökenlerini araştırmalı, sonra da kolektif olarak esinlenilmiş bu tür davranışsal normlara bakarak sonuçları anlamaya çalışmalıdır. Bireysel davranış konusunda güçlü önsel iddialarda bulunarak onu rasyonel ya da irrasyonel olarak yaftalamak yerine, insanların içerisine doğduğu ya da kendilerini içerisinde bulunduğu durumlarda kendileri için ellerinden gelenin en iyisini yaptığını varsaymalıdır. Ve toplam ekonomik sonuçların genel olarak maksimizasyona giden bireylerin toplanmış davranışı olarak anlaşılabilirliği iddiasından muhakkak sakınmalıdır. Bu tür bir iddia, işsizliğin her zaman gönüllü olduğu biçiminde absürd bir hükme yol açabilmektedir." (Skidelsky, 2021: 468).

Skidelsky kitabı boyunca zaman zaman ana akım iktisat içinde yaşanan politika araçlarındaki değişikliklere de değinmiş ve bunlardan hangisinin tarafında durduğunu da belirtme ihtiyacı hissetmiştir. Bu bağlamda Keynes ve ardıllarının aksine farklı bir patikayı takip eden Milton Friedman'ı ele almıştır. M. Friedman ve parasalcılık ile karşı bir ortodoksi doğarken para politikası ve merkez bankaları bu sefer ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde gözden düşen ise ekonomi politikasının bir diğer önemli aracı olan maliye politikası olmuştur. Bu durumu eleştiren Skidelsky vurguyu tekrardan maliye politikasına çekmeye çalışmıştır. Para ve devlet arasındaki ilişki, ekonomi tekniği anlamında para ve maliye politikası arasındaki ilişkidir. Aslında kitap boyunca bahsedilen paradigmalardaki temel farkın buradan çıktığı görülmektedir. Bazen ilgi para politikasına bazen de maliye politikasına kaymıştır. Oysaki Skidelsky'ın da ortaya koymaya çalıştığı gibi para ve maliye politikaları birlikte, uyumlu ve eşgüdümlü bir şekilde kullanılmalıdır. Politika aracı olarak sadece bu araçlardan birinin kullanımı ise yalın olarak yetersiz kalacaktır. Çünkü para ve maliye politikasında birinci ve ikinci en iyi durumu söz konusu olamaz.

Skidelsky, "Para ve Devlet" kitabını dört bölümden oluşturmuştur: "İktisadî düşünce tarihi"; "Keynes'in yükselişi, zaferi ve düşüşü"; "Çöküş ve sonrasında makroekonomi, 2007-"; "Yeni bir makroiktisat".

Skidelsky, kitabına ilk önce iktisadî düşünce tarihi başlığı altında para teorisi ve politikası alanındaki gelişmelere tarihsel perspektifte bir giriş yapıyor. Birinci kısımda, tarihsel olarak Birinci Dünya Savaşı öncesinde kalmış olan ortodoksiyi anlamaya yönelik bir gayret bulunuyor. Bu kısımda, para kuramı ve politikasının üzerinde incelemelere yer veriliyor. Bu bağlamda birinci kısım dört alt bölümden oluşuyor. Bu alt bölümler; paranın tarihinden, altın standardından kağıt paraya gelene kadar paranın süreç içerisinde geçirdiği evrime, paranın miktar teorisine ve siyasal iktisat açısından devletin rolüne değiniyor. Bu anlamda "sert/kıymetli madenci" ve "yumuşak/itibari değerci (nominalist)" olmak üzere iki para ekolu yaklaşımı bulunuyor.

Paranın düzensiz olup olmadığı tek ilgilenen konu olduğundan yapılan ilk iş, paranın nasıl düzenli tutulabileceği meselesi olmuştur. Bu anlamda temel tartışma, paranın nasıl düzenli

tutulabileceğinin gerçeklik ve politik boyutlarında sürüyor. Altın standardı ile başlayan bu serüven yerini bağımsız merkez bankalarına bırakmıştır; bir başka deyişle bu süreç, bir standarttan bilimsel bir yöntemle geçişi ima etmektedir. Bu süreç bilimsel bir bakış açısına sahip olan Irving Fisher ve Knut Wicksell'in sunduğu iki ayrı yol bağlamında sonlanıyor: Paranın Miktar Teorisi ("Quantity Theory of Money - QTM"). İktisadi politikanın fiyat istikrarını hedeflemesi gerektiği inancından doğan bu teori, bir politika reçetesi idi. Merkez Bankası dolaşımdaki paranın kontrolüne doğrudan sahip olursa fiyat düzeyini belirleyebilecekti ve böyle bir durumda iş çevrimlerini de istediği gibi kontrol edebilecekti. I. Fisher'a göre para tabanındaki hareket fiyat düzeylerindeki değişimlere sebep oluyordu. Ancak K. Wicksell'a göre ise Merkez Bankasının doğrudan böyle bir kontrolü olamazdı; ancak dolaylı bir kontrolle sahip olabilirdi. Çünkü para arzı, kredi verme sürecinde yaratılırdı, krediler ise ticari bankalar tarafından verilir, böylece Merkez Bankası kredi fiyatlarını (faiz) regüle edebilirdi.

Bu kısımda devlet olgusunun, iktisadi hayatın neresinde konumlandırılacağı ise tartışmanın diğer boyutunu oluşturuyor. Yazar bu çerçevede tartışmanın politik boyutunda, 19.yüzyıl Britanya örneğini odağına alarak para politikasına maliye politikasının eşlik ettiğini ve aşırı para basmayı önleme kuralının işletilmesiyle paranın nasıl düzenli tutulduğunu anlatıyor. Tarih boyunca toplumlar ciddi servet birikimlerine sahip olmuş olsalar da kalıcı bir büyüme ve refah sağlayamamışlardır. Çoğunluğun zengin olduğu toplumlar dahi ülkeyi yöneten elitlerin müsrifliğinden dolayı fakirleşmiş ve yok olmuştur. Tam bu noktada düşünsel araçları sağlama iddiasıyla siyasal iktisatçılar ortaya çıkmıştır. Burada yeniden iki yol ayrımı bulunmaktadır; merkantilistler ve bırakınız yapşınlar görüşü ("laissez-faire"). Ancak bu görüşler amaç değil araç bakımından ayrılmaktadır. Merkantilistler doğrudan müdahaleyi öngörerek verimli bir devlet tasarlarlarken; ana akım politik iktisatçılar sınırlı rolleri olan müsrif bir devlet tasarlamıştır. Skidelsky, ikinci görüşün kendisini devlet karşıtı olarak tanıtmasını eleştirmekte ve bunun bir aldatmaca olduğunu söylemektedir. Ona göre, "Neoliberallerin gerçekte sürekli devlet desteği olmadan bir gün bile var olmayacak olsa da, serbest piyasaya olan inançlarını şaşaalı ilanları eşliğinde, aynı aldatmaca bugün de sürmektedir." (Skidelsky, 2021: 127).

İkinci kısımda, yoğun olarak Keynesyen ekonomi merkeze alınıyor ve buradan parasalcılığa bir geçiş yapılıyor. Bu kısımda, Keynesyen ekonominin ortaya çıkışı ve yükselişi incelendikten sonra çöküş dönemine girmesiyle birlikte karşı-ortodoksinin doğuşu olan parasalcılığı anlamaya yönelik bir gayret bulunuyor. Skidelsky, ikinci kısmı üç alt bölüm olarak inşa etmiş ve bu alt bölümleri; Keynes'in müdahalesi, hakimiyeti ve parasalcılık şeklinde ayrırmıştır. Dünya tarihinin çeşitli bunalımlara (savaşlar, ekonomik sarsıntılar, ülkelerarası güç dengeleri değişimi gibi) girmesiyle birlikte ana akım paradigmaya karşı çeşitli sesler çıkmıştır. Bu seslerden ilk ciddi rakip ise 20.yüzyılda Keynes'in ortaya çıkışıyla birlikte gerçekleşen Keynesyen devrim olmuştur ve Skidelsky bu ikinci kısım ile bu devrimi ana odağına almaktadır. Yaşanan bu devrim, altın standardından ayrılış bakımından bir para politikası; denk bütçeden ayrılış bakımından ise bir maliye politikası devrimidir. Adam Smith'in görünmez eliyle başlayıp Leon Walras'ın genel denge teorisine nihai şeklini alan devlet müdahalesinin olmaması fikrini bir paradigma değişikliğine uğratmaya en çok yaklaşan ise Keynesyen devrim olmuştur.

Keynesyen devrimi, ön plana çıkaran ise 1929 Büyük Buhran döneminde ciddi boyutlara ulaşan işsizlik olgusu olmuştur. (O yıllarda) ABD'de ..., işsizlik işgücünün dörtte birine yükseldi (Skidelsky, 2021: 132). Tam istihdamı bir ön kabul olarak alıp analize başlayan ana akım iktisatçılar bu olgu karşısında bir açıklama getirmemişlerdir. Merkantilistler ile bırakınız yapşınlar görüşlerinde yer almayan bir devlet yatırımı gerekçesini ortaya koyan Keynes ise bir devrim yapmıştır. Keynes, ortaya koyduğu modelde devlete adeta bir yatırım

cı rolü tanımlamıştır. Ana akıma göre uzun vadede tam istihdam olağan durumdu, ancak Keynesyen ekonomi bunu kabul etmemektedir. Onlara göre, piyasa sisteminin sürekli tam istihdamı sağlama gibi bir yeteneği yoktu. Tam bilginin olması özel bir durumdu, genel bir durum değil; genel durum olan ise eksik bilgiydi – belirsizlikti. Belirsizliğin varlığından ötürü, insanlar tüm paralarını harcamaz bir kısmını elde tutmayı tercih ederler. Paranın değer biriktirme aracı olması rolü, başlı başına bir istikrarsız durumdu ve böylece denge eksik istihdam düzeyinde sağlanan bir şeydi. Bu durumda, dengeyi sağlama görevi ise devlete veriliyordu. Keynes, “makroekonomiyi icat ederek özgür bir toplumla iktisadın bağıını yeniden kurdu” (Skidelsky, 2021: 167). Skidelsky’ya göre, Keynes sadece bayındırlık işlerine yer vermeyen klasik teoriyi yıkmıyor aynı zamanda işsizlik teorisine tek sahip olan Marksizm görüşünü de yıkıyordu. Keynes, bunu kendi ifadesiyle George Bernard Shaw’a 1 Ocak 1935’te yazdığı mektupla şöyle ifade ediyor “Yeni teorim yeteri kadar özümsemiş siyaset, duygular ve tutkularla harmanlandığında [...] büyük bir değişim yaşanacak ve özellikle Marksizmin Ricardo’cu temelleri büyük darbe alacak.” (Skidelsky, 2021: 175). Keynesyen ekonomi, aslında bir sosyal uzlaşıydı. İktisadi öğretiler içerisinde en az ideoloji barındıran, çeşitli sınıfların çıkarlarına değil genel çıkarı hizmet eden bir iktisat öğretisiydi. Ancak daha sonra stagflasyon dönemine bir açıklama getiremeyen Keynesyen paradigma, çöküş dönemine giriyordu.

1950-1970 arasında yaşanan dönem kapitalist ekonomi için adete bir altın çağ idi. Ancak bunun ne kadarı Keynesyen politikalarla sağlandı? Soğuk savaş dönemi devlet harcamaları ile Keynesyen harcamaları ayırmak zordu. Almanya, Japonya, İtalya gibi geriden gelmenin avantajlarından yararlanan ülkelerdeki şartların ne kadarını Keynesyen devrim sağladı? Bu sorular ışığında Keynesyen politikaya kuşkuyla yaklaşan Skidelsky bir yandan da Keynes’in etkisinin kolay kolay göz ardı edilemeyeceğini de belirtmektedir. Aynı zamanda Keynesyen politika karşıtlarının bu dönemde elde edilen sosyal kazanımlardan habersiz ve enflasyonu işsizlikten daha çok önemsedikleri için eleştirmektedir.

Keynes sonrası iktisat, tekrardan eski köklerine geri döndü. Sonrası dönemlerde sahneye yeni klasik ekonomi politikaları çıktı. Bu anlamda ilk sahne alan ise Chicago Üniversitesi’nden Milton Friedman oldu. Friedman, devleti ekonomiden çıkararak yeniden neoklasik iktisadi keşfetmeyi amaçlamıştı. “Devleti küçültmek, onun iktisadının neredeyse açıkça ilan edilen hedefiydi.” (Skidelsky, 2021: 220). Bağımsız merkez bankaları enflasyonu kontrol etmek göreviyle birlikte paranın istikrarlı olmasıyla ilgilenecekti. Ekonomilerde doğal bir işsizlik oranı vardı (enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı, “non-accelerating inflation rate of unemployment - NAIRU”) ve işsizlik bu oranda bırakılmıyordu. Keynesyen ekonomi bu oranı dikkate almadan sisteme aşırı miktarda para enjekte etmiş ve enflasyonu yükseltmişti. Bu yüzden hükümetlerin para arzını ayarlama yetkisini sınırlayacak ciddi kurallar olmalıydı; kısaca para düzenli tutulacaktı (parasalcılık, “monetarizm”). Para arzı üzerindeki kontrolle birlikte paranın miktarı doğru olacak ve fiyat sistemi özgür bırakılacaktı; ayrıca devlet harcamaları küçülecek ve böylece fazladan para yaratmaya olan ihtiyaç ortadan kaldırılacaktı.

Üçüncü kısımda, 2007-2008 çöküşü ve sonrasında yaşananlar anlatılıyor. Bu kısımda, kitabın ilk iki kısmında biriktirilen arka plandan yararlanarak 2007-2008 ekonomik çöküşüne teori ve pratikte nasıl karşılık verildiği irdeleniyor. Üçüncü kısım beş alt bölümden oluşuyor. Bu alt bölümler; maliye ve para politikalarının çöküşe verdiği (veremediği) tepki ile makro-ekonomik olarak bölüşüm probleminin finansal sistemin özellikle küreselleşme ile geliştiği halin durumundan oluşuyor.

Büyük ılımlılık yılları (1990-2007), sürpriz olan 2008 küresel ekonomik çöküşüyle birlikte son buldu. 1929 Büyük Buhranından tecrübeler çıkaran devletler, bu sefer hemen krize müdahalede bulundular ve problemlerin daha da derinleşmemesi için proaktif bir rol oynadılar.

Bu müdahale, daha ciddi bir çöküşü engellemiş olsa da ne tam bir düzelmeye sağladı ne de refah sağlama konusunda başarılı oldu. Devletler, krizi satın almıştı; bankacılık krizi artık mali bir krize dönüşmüştü. Keynesyen mali yapılanma terk edildikten sonra 2008 yılına kadar neo-Victorian mali yapılanma dönemi yaşandı. 2008 kriziyle birlikte, kamu açıkları tüm Batı dünyasında ciddi derecede arttı ve ulusal borçlar GSYH'lerin yüzde yüzünü aşmaya başladı. Skidelsky bu noktada yeni bir uzlaşma yaşanmadığını vurgulamaktadır. Tarihsel süreçte olduğu gibi bir tarafta mali şahinler diğer tarafta mali güvercinler bulunmaktaydı. Bu dönemi ise mali dengeyen yeniden tesisi anlamında kemer sıkma politikaları dönemi izleyecekti. Hükümetler, mali konsolidasyonu yerine getirme taahhütleri vermeye başladı. Ancak Euro bölgesine bakınca kemer sıkmanın daha kötü olduğunu; Amerika Birleşik Devletleri gibi parasal genişlemeye mali genişlemenin de eşlik ettiği yerlerde durumun görece daha iyi olduğu görülmektedir. Böylece tekrardan maliye politikasının sakatlandığı, görevin para politikasına verildiği bir dönem daha gerçekleşecekti.

Geriye tek araç olarak kalan para politikası ise bu dönemde karşımıza miktarsal genişleme ("quantitative easing - QE") olarak çıktı. 1929 Büyük Buhranından dersler çıkaran Ben Bernanke ve ekibinin hemen uygulamaya aldığı bu program, bazı kesimlerce takdirle karşılanırken diğerlerince ise eleştiriyile karşılanmıştır. Skidelsky ise, ikinci kısımda yer almaktadır: "Siyasal açıdan yapılabilecek tek şey bu olmuş olabilir. Fakat kimse bunun yüksek kalitede bir araç olduğu iddiasında bulunmamalıdır." (Skidelsky, 2021: 302). Nicel gevşeme, likidite tuzağı ("liquidity trap") fikrinden ortaya çıkmış geleneksel olmayan bir programdı, Ben Bernanke programı şöyle savunuyordu: "Olağanüstü zamanlar olağanüstü önlemler ister," (Skidelsky, 2021: 311). Programın karşısında olanlar ise Skidelsky'nin da vurguladığı üzere eşitsizliği daha da artırdığını eleştiriyordu. Theresa May 2016 yılında konuyla ilgili şöyle bir açıklama yapıyordu: "... Varlık sahibi insanlar daha da zenginleştiler. Sahip olmayanlara mağdur oldular." (Skidelsky, 2021: 301). Skidelsky bu programın amaçladıkları ile sonuçları arasındaki farkı eleştirmektedir: Bölüşüm üzerinde nötr etkili, enflasyonu yükselterek üretimi artırma amacını taşıyan bu program; sonuç olarak bölüşüm üzerinde olumsuz, enflasyon üzerinde olumsuz ve üretim üzerinde kısmen olumlu etkiler yarattı. Bu dönemde, para tabanı arttı ama geniş para arzı düştü, böylece para adeta finansal dolaşımda sıkıştı ve reel sektöre sınırlı şekilde yansdı. Bu durum, enflasyon ve üretim üzerinde istenilen etkiyi görmemeye neden olarak varlık fiyatlarını şişirdi ve eşitsizliği derinleştirdi.

Yazar son kısma geçmeden önce sırasıyla gelir ve servet eşitsizliği, finansal yenilikler ve cari işlemler dengesizliklerini odağına alan üç alt bölümde finansal istikrarsızlığın altındaki iktisadi yapısal nedenlere odaklanıyor. Bölüşüm, klasik iktisatçıların odağını oluşturan bir konu iken; neoklasik (marjinalci) iktisatçılarla birlikte odak noktasından çıkmıştır. 1970 sonrasında eşitsizlikte görülen keskin artış ise konuyu tekrardan gündeme taşıyabilmiştir; ancak halen eşitsizliğin makroekonomik etkileri büyük ölçüde göz ardı edilmektedir. Gelir ve servet dağılımı ne kadar eşitsiz olursa, bir satın alma gücü asimetrisi yaşanır ve eksik talep sorunu ortaya çıkar, kısaca ekonominin harcama temeli o kadar kırılan olur. Ekonominin finansallaşması, gelirin yerini borç almaya bırakmasına neden olur ve bireylerin harcamaları finans sistemindeki bir bunalıma karşı o kadar hassas olur. O dönemde, piyasa sistemine güven duyma argümanından yola çıkan hükümetler, yavaş yavaş bankacılık sistemi üzerindeki denetimlerini kaldırmaya başlamıştı. Bankalar ise, karmaşık ve birbirinin türevi olan yeni finansal ürünler geliştirerek bunları hem birbirlerine hem de sistem dışına sattılar. Bu ürünler ise 2008 krizinde gördüğümüz üzere reel ekonomiye de yayılan finansal sistemin çöküşünü doğurdu. Çünkü "Düzenleyiciler etkin piyasa hipotezine inandıkları için bankacılık sisteminde oluşan basınca gözlerini kapadılar." (Skidelsky, 2021: 396).

Bir bölümden oluşan son kısımda ise, geleceğe yönelik bir perspektif sunarak siyasal iktisadın yeniden keşfiyle yeni bir makroiktisadın genel çerçevesi çizilmeye çalışılıyor. Skidelsky, ana argümanı çerçevesinde son bölüme iddialı bir giriş yapıyor: “Bugün karşılaştığımız en önemli iktisadi problemler, para ve devlet konusundaki yanlış görüşlerden kaynaklanıyor.” (Skidelsky, 2021: 417). Para ve devlet, halen piyasa sisteminin şoklarla karşılaşmasının kaynakları olarak düşünülüyor. İktisat yazınında temel tartışma, iktisadın bir denge oyunu olmasından gelmektedir. Klasik, Keynesyen ve Chicago okulları gibi ekoller kendi içerisinde farklılaşarak bir denge tanımı yaparlar. Öte yandan Marksist ve Schumpeter okulları gibi ekoller ise bir dengesizlik teorileridir ve dengeyi reddederler. Ancak hepsi az veya çok şekilde devletin varlığını kabul etmektedir. Skidelsky bu noktada küreselleşme çağının, küresel ölçekte ekonomileri devletsiz bir şekilde bütünleştirmesini eleştirir. Çünkü bu durumda piyasalar emniyetsiz olmuş, kanunsuz kalmış ve mafyalaşmıştır. Ona göre 2008 krizinde çöküşü getiren deregüle edilmiş ve kuralsızlaşmış küresel piyasalardı. Skidelsky, yeni bir yapılanma olmazsa milliyetçiliğe doğru bir gerilemenin yaşanmasını muhtemel görüyor. Bu açıdan bakılınca, son yıllarda dünya üzerinde bunun gerçekliğini sağlayan olaylar yaşanıyor mu?

Var oluşun özünde olduğu gibi iktisatta da iki ayrım vardır. Bu iki ayrım, iktisadın uygulanmasından, eğitim müfredatına ve diğer birçok noktasına kadar iktisadın bir doğal bilime yaklaşım yaklaşmaması tartışması etrafında cereyan eder. Bir taraf iktisadi ilişkilerin felsefesini kaçırıp matematikleştirmeyi ön plana çıkarırken; diğer taraf bu ilişkilerin felsefesini de önemsememiz gerektiğini savunmaktadır. Skidelsky’nın bu kitabı ikinci tarafta yer almaktadır. Güçlü bir iktisadi analiz, sayısal analiz araçları kadar iktisat tarihine, iktisadi düşünce tarihine ve politik iktisada ihtiyaç duymaktadır. Ancak bu nasıl yapılacaktır? Skidelsky çeşitli reform önerileri sunmuş olsa da bu daha ileri bir analizi gerektirir. Bir bilim olmaya çalışan iktisat disiplini, iktisadi olgular dışındaki şeyleri nasıl modellerine dahil edecektir? Bence bunu halen tam olarak çözebilmiş değiliz, ancak çözmeye yönelik ciddi gayretler içerisindeyiz. Bu ne kadar zor olsa da davranışsal iktisadın yapmaya çalıştığı gibi diğer alanlardan da faydalanmaya çalışan daha iyi modeller geliştirilmeye çalışılıyor. Örneğin 2024 Nobel Ekonomi Ödülünün iktisadi olgular dışındaki kurumları modellerine dahil eden Daron Acemoğlu, Simon Johnson ve James Robinson’a verilmesi, bu modellerin iktisat disiplininde yer edindiğini ve gelişmeye devam edeceğine dair ciddi işaretler sunuyor. Skidelsky bunların hiçbirine değinmiyor ve sadece salt ilk dönem klasik iktisadi ve onun ön kabullerini veri alıyor. Roger E. Backhouse “Skidelsky’nın kitabından ekonominin şu anda ne kadar değiştiğine dair hiçbir izlenim edinilemez.” şeklinde bahsetmektedir (Backhouse, 2022). Okuyucu için bu ifade ilk başta çok keskin bir tanımlama olarak görülebilir. Ancak Backhouse’un gerek iktisat felsefesi ve gerekse de iktisat tarihi/iktisadi düşünce hakkında yazdıkları göz önüne alındığında kayıtsız kalınmaması da gerekir. Ayrıca Skidelsky ana akım iktisat ve diğer iktisat ekollerini çok keskin şekilde tanımlamıştır. Yoğun olarak eleştirilen makro ekonomistlerin kullandığı modeller, ana akım öğretilerden daha fazlasını varsaymaktadır. İktisat içeriğini zenginleştirmek için diğer bilimlere kapı açarak çok disiplinli bir yaklaşım olmalıdır, ancak bu mevcut makro ekonomiyi tümüyle yererek değil onu dönüştürerek mümkün olabilir.

Skidelsky’nın “Para ve Devlet” kitabı, tüm eleştirilere rağmen çarpıcı bir kitap. Kitap, bir yönüyle makro iktisadın tarihinden kesitler sunarken diğer yönüyle de geleneksel iktisat dışındakı okuma yapmak, konuya dair perspektifini genişletmek ve ana akım ekolün temel varsayımlarını sorgulamak isteyen okuyucular için ufuk açıcıcıdır.

Kaynakça

Backhouse, R. (2022). Robert Skidelsky: Money and Government: A Challenge to Mainstream Economics. *Society*, s. 201-205.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s12115-022-00689-w>

Mill, J. S. (1848). *The Principles of Political Economy with some of their applications to social philosophy*.

Skidelsky, R. (2021). *Para ve Devlet*. İstanbul: Can Tellekt.